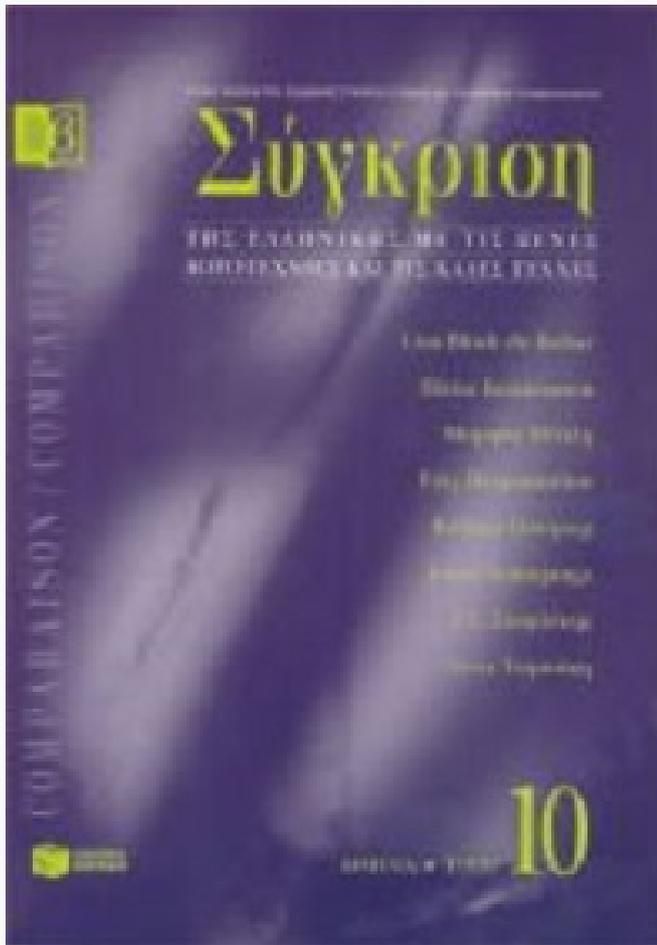

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 10 (1999)

Η πρόσληψη των ιδεών του Friedrich Nietzsche στο έργο του Thomas Mann και του Νίκου Καζαντζάκη

Εύη Πετροπούλου

doi: [10.12681/comparison.11460](https://doi.org/10.12681/comparison.11460)

Copyright © 2017, Εύη Πετροπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πετροπούλου Ε. (2017). Η πρόσληψη των ιδεών του Friedrich Nietzsche στο έργο του Thomas Mann και του Νίκου Καζαντζάκη. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 10, 82–95. <https://doi.org/10.12681/comparison.11460>

Η πρόσληψη των ιδεών του Friedrich Nietzsche στο έργο του Thomas Mann και του Νίκου Καζαντζάκη

Η πρόσληψη του έργου του Friedrich Nietzsche αποτελεί ένα ξεχωριστό κομμάτι της ιστορίας του ευρωπαϊκού πνεύματος. Οι θεωρίες του γερμανού φιλοσόφου, οι αφορισμοί του, κυρίως οι «ηθικές» κατηγορίες του συνθέτουν ένα θεωρητικό πλέγμα, το οποίο υπονομεύει το —μέχρι τότε— σταθερό σύστημα σκέψης και επηρεάζει όλους τους τομείς της διανόησης. Τα γραπτά του, παρ' όλη τη φαινομενική τους πληρότητα, το απόλυτο και το αδιαπραγμάτευτο των απαντήσεών τους, θέτουν ουσιαστικά σε περισσότερα επίπεδα το πρόβλημα του *Είναι*, όχι τόσο πάνω στη βάση της αυστηρότητας και της συνέπειας του λόγου, όσο της αυθεντικής κίνησής του προς το «Ασαφές» και το «Ανοικτό» μέσα από μοτίβα και θέματα, τα οποία στο σύνολό τους συντείνουν στη δημιουργία «φαινομένων λάμψης» (*Ausstrahlungssphänomen*), όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gottfried Benn, και γοητεύουν την ευρωπαϊκή λογοτεχνία των αρχών του 20ού αιώνα.

Αίσθηση προκαλούν αρχικά όχι μόνον οι αντι-μεταφυσικές του ιδέες —όπως θα ήταν ίσως αναμενόμενο— όσο ιδεολογήματα, όπως ο βιταλισμός, η ανατρεπτική επαναστατική διάθεση (*Aufbruchsstimmung*), το ζήτημα της κατευθυνόμενης ανατροφής και καλλιέργειας ενός συγκεκριμένου ανώτερου τύπου νέου ανθρώπου, μιας νέας αριστοκρατίας του ανθρώπινου είδους (*Züchtungsgedanke*), δηλαδή η ιδέα της μετάβασης από τη φυσική επιλογή του Δαρβινισμού στο φάντασμα του υπεράνθρωπου. Εξάλλου, το ύφος της γραφής του Nietzsche, η τεχνοτροπία του, οι αναδύμενες από το έργο του εικόνες και ο συμβολισμός (κυρίως οι μεταφορές από τον χώρο της φύσης) που χρησιμοποιεί για την αποσαφήνιση και συγκεκριμενοποίηση υπαρξιακών, ψυχολογικών και φυσιολογικών εννοιών συμβάλλουν σημαντικά σε μια κάπως επιλεκτική πρόσληψη, χρήση και αναπαραγωγή των ιδεών του έργου του¹.

Η εξιδανίκευση της «νεφελώδους», χωρίς σκοπό, περιθωριακής ζωής², πρωτίστως, όμως, η μεταξίωση των αξιών (*Umkehrung der Werte*) και η διάγνωση του ευρωπαϊκού μηδενισμού έχουν άμεση επίδραση σε

νέους —τότε— ευρωπαίους συγγραφείς, όπως τον Hermann Hesse, τον Robert Musil, τον D.H. Lawrence, τον André Gide, τον Heinrich και τον Thomas Mann, τον Νίκο Καζαντζάκη και πολλούς άλλους. Οι δύο τελευταίοι, ως θιασώτες αυτής της νέας εποπτείας του κόσμου (*Weltanschauung*) στη Γερμανία³ και στην Ελλάδα αντίστοιχα, θα αποτελέσουν αντικείμενο της μελέτης αυτής. Συγκεκριμένα, θα περιοριστούμε σε έργα τους με αυτοβιογραφικό ή θεωρητικό χαρακτήρα, όπως το *Betrachtungen eines Unpolitischen* (*Παρατηρήσεις ενός απολιτικού*) ή το *Schriften und Reden zur Literatur, Kunst und Philosophie* (*Γραπτά και ομιλίες περί λογοτεχνίας, τέχνης και φιλοσοφίας*) του Thomas Mann και η *Αναφορά στον Γκρέκο* ή η *Ασκητική* του Νίκου Καζαντζάκη. Και τούτο, για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι η επιρροή του έργου του Nietzsche στην αμιγώς λογοτεχνική παραγωγή των δύο συγγραφέων έχει επαρκώς ερευνηθεί και αποδειχθεί μέσα στα πλαίσια των εθνικών λογοτεχνιών τους⁴. Ο δεύτερος είναι η προσπάθεια συναγωγής συμπερασμάτων για τη συγκρότηση του υποκειμένου στο έργο τους από κείμενα που έχουν —σύμφωνα με τους συγγραφείς τους— την αμεσότητα και την ειλικρίνεια μιας *de profundis* εξομολόγησης με φιλοσοφικές και θεωρητικές προεκτάσεις, η οποία ωστόσο θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με επιφύλαξη, εφόσον εύκολα διακρίνει κανείς ότι οι συγγραφείς τους, ακούσια κάποιες φορές, συχνότερα όμως συνειδητά⁵, ενδίδουν στον κίνδυνο της λογοτεχνικής επιτήδευσης.

Ο Thomas Mann στο έργο του *Betrachtungen eines Unpolitischen*⁶, το οποίο έχει αυτοβιογραφικό χαρακτήρα, καταδεικνύει τον Schopenhauer και τον Nietzsche ως τους «πνευματικούς διδασκάλους»⁷ του και παραδέχεται ότι ο χαρακτήρας του Thomas στους *Buddenbrooks*, του μοντέρνου, προσηλωμένου στη συνεχή απόκτηση αγαθών καπιταλιστή, του «μπουρζουά με την ασκητική αντίληψη του επαγγελματικού καθήκοντος», ο οποίος αποτελεί ένα κακότεχνο «δημιούργημα προτεσταντικής ηθικής, πουριτανισμού και καλβινισμού»⁸, δεν θα είχε διαμορφωθεί έτσι χωρίς την επιρροή των θεωριών του Nietzsche. Διαπιστώνοντας αυτή την επιρροή αναφέρει:

Η εφηβεία μου, τολμώ να πω, δεν με εμπόδισε να ανακαλύψω την ηθική πλευρά του Nietzsche σε μια εποχή που η επίδρασή του είχε γίνει μόδα, του συρμού, και έμοιαζε να παίρνει διαστάσεις ενός είδους αγχώδους λατρείας της ισχύος και της ομορφιάς⁹.

Ωστόσο και ο Καζαντζάκης αναφέρει στα *Προλεγόμενα* της επίσημης διατριβής του *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*:

Σπανίως φιλόσοφος προुकάλεσε τοσούτον τον θαυμασμόν, αλλά και τοσούτον την κατάκρισιν, όσον ο Νίτσε¹⁰.

και στον πρόλογο του *Αλέξη Ζορμπά* συγκαταλέγει τον Nietzsche μεταξύ εκείνων που άφησαν «βαθύτερα τ' αχνάρια τους στην ψυχή»¹¹ του:

ο Νίτσε με πλούτισε με καινούριες αγωνίες και μ' έμαθε να μετουσιώνω, τη δυστυχία, την πίκρα, την αβεβαιότητα σε περηφάνια.

Οι άλλοι τρεις: ο Όμηρος, ο Bergson και ο ίδιος ο Ζορμπάς. Στον πρόλογο της *Αναφοράς στον Γκρέκο*, ωστόσο, ο οποίος είναι γραμμένος αρκετά χρόνια αργότερα, τα τέσσερα «ιερά» ονόματα που καθορίζουν το «οδοιπορικό» της ζωής του αλλάζουν. Ο Καζαντζάκης επιλέγει προσεκτικότερα τις επιρροές που θα καταδείξει ως σημαντικές. Δεν επιθυμεί πια να προκαλέσει, θέλει να παρουσιάσει έναν πιο ήπιο και εφησυχασμένο εαυτό με θρησκευτικού, φιλοσοφικού και ηθικού περιεχομένου ανησυχίες και αναζητήσεις. Ο Όμηρος αντικαθίσταται από το υποκείμενο του έργου του, τον Οδυσσέα. Ο Καζαντζάκης αποφεύγει να αποδώσει, με συγκεκριμένη αναφορά στον πρόλογο, στον Nietzsche και στον Ζορμπά τη σημασία ορόσημων για την πορεία του. Ο Χριστός, ο Βούδας και ο Λένιν αναλαμβάνουν πλέον πρωτεύοντα ρόλο. Ωστόσο ο Nietzsche (ως «μεγαλομάρτυρας») και ο Ζορμπάς μετατρέπονται σε ολόκληρα κεφάλαια του βιβλίου της ζωής του, ίσως σε εκείνα με τη μεγαλύτερη αφηγηματική δύναμη και συνάμα το πλέον πομπώδες ύφος, γεγονός που δεν είναι αμελητέο για τη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη σημασία των δύο προσώπων για τον συγγραφέα.

Ο Mann και ο Καζαντζάκης επηρεάζονται από την προσπάθεια του πρώιμου Nietzsche για μετεξέλιξη της φιλοσοφίας του λόγου (*Philosophie der Vernunft*), την οποία ορίζει πρωτίστως αισθητικά. Αυτή η αισθητική απόχρωση είναι αρχικά άρρηκτα συνδεδεμένη —όπως αποδεικνύεται— με τη φιλοσοφία του Schopenhauer, μέσω της οποίας ο Nietzsche αναλαμβάνει την ευθύνη ενός αισθητικού φαινομένου αποστασιοποιημένου από την ιδέα του βιώματος του χώρου, του χρόνου και του εγώ¹². Στον ώριμο Nietzsche η εξέλιξη αυτή εκφράζεται σε πειραματικές δοκιμές παραγωγής αισθητικών εικόνων του κόσμου.

Ο Nietzsche αμφισβητεί και διαπραγματεύεται την παραδοσιακή (πλατωνική) μεταφυσική¹³, τον χαρακτήρα του είναι, την έννοια της αιωνιότητας, η οποία αναπόφευκτα συνοδεύεται από την απομυθοποίηση της αισθητικότητας, εφόσον —κατά τον Πλάτωνα— η μόνη αληθινή μεταφυσική πραγματικότητα είναι η ιδέα, και θέτει τις βάσεις για μια νέα μεταφυσική, η οποία, ανοίγει το δρόμο αφενός στην απόλυτη αταραξία και ησυχία, εφόσον ο θεός πέθανε και δεν υπάρχουν αυθεντίες, αφετέρου στη μεταβλητότητα του είναι, και επιπλέον σε μία «ασκητική», σύμφωνα με τον Mann, η οποία δεν στηρίζεται —όπως η χριστιανική— στην παραίτηση, αλλά στην πληρότητα της ζωής.

Ο Thomas Mann παρατηρεί σχετικά:

Ο Nietzsche έρριπτε τους μύδρους της ώριμης καυστικής συγγραφικής του περιόδου κατά του «ασκητικού ιδεώδους», ο ίδιος, όμως, υπήρξε ο πιο απόλυτος και φανατικός ασκητής της ιστορίας του πνεύματος¹⁴.

[...] και εγώ τελικά παρατηρώ ότι το τραγικό-ηθικό βίωμα της πρόσληψης του Nietzsche διοχετεύτηκε στην αντίληψή μου του επιδοσιοθήρα, ηθικολόγου αστού¹⁵.

Η σύνδεση του αστού με ένα δεδομένο «ασκητισμό» διαπνέει σαφώς ολόκληρο το έργο του Mann.

Και ο Καζαντζάκης, ωστόσο, προσπαθεί να συμπυκνώσει τη δική του ερμηνεία της νέας μεταφυσικής και ασκητικής στα θεμιτά όρια ενός κειμένου με προγραμματική αξία μανιφέστου για τη ζωή και την τέχνη του, που φέρει τον τίτλο *Ασκητική*. Πρόκειται για ένα βιβλίο με έντονο βιβλικό και συνάμα προφητικό - νιτσεικό χαρακτήρα. Εκεί, όπως και στην *Αναφορά στον Γκρέκο* αναφέρει:

Ντροπή πια να μεθούμε στις ταβέρνες της ελπίδας¹⁶!

Ας διαλέξουμε λοιπόν την πιο ανέλπιδη κοσμοθεωρία. Κι αν τυχόν γελιόμαστε κι υπάρχει ελπίδα, τόσο το καλύτερο· πάντως έτσι δε θα ντροπιαστεί η ψυχή μας και ποτέ δε θα μπορέσει να την περγελάσει μήτε θεός μήτε δαίμονας, πως σαν χασισοπότισσα μέθυσε κι έπλασε, από αφέλεια ή αναντρία, φανταστικούς Παράδεισους για να σκεπάσει την άβυσσο. Η πιο ανέλπιδη πίστη μου φάνηκε ίσως όχι η πιο αληθινή παρά η πιο αντρίκεια· κι η μεταφυσική ελπίδα ένα δόλωμα που ένας αληθινός άντρας δεν καταδέχεται να το τσιμπήσει. Ποιο 'ναι το πιο δύσκολο, θέλω να πω το πιο αντάξιο του ανθρώπου, που δεν κλαψουρίζει δεν παρακαλάει δεν ζητιανεύει; Αυτό θέλω¹⁷.

Αυτό που εντυπωσιάζει ωστόσο τους δύο συγγραφείς είναι η πίστη του γερμανού φιλοσόφου στο μεγαλείο του νέου ανθρώπου σε μια εποχή που η διανόηση το αντιλαμβάνεται ως υποταγμένο ή υποτασσόμενο υπο-κείμενο. Ο Nietzsche ασκεί κριτική στο μύθο του υποκειμένου της παραδοσιακής φιλοσοφίας της οντότητας (*Substanzphilosophie*). Συμμερίζεται τη βασική αμφιβολία του αγγλοσαξονικού εμπειρισμού του Berkeley και του Hume σχετικά με την έννοια της φύσης του εγώ ως ενιαίου σημείου αναφοράς, που προκαλεί την ενότητα της συνείδησής μας. Η έννοια της οντότητας δεν πηγάζει από την εξωτερική αισθητηριακή αντίληψη, με την οποία γίνονται αντιληπτές μόνον οι ποιότητες (*Qualitäten*), καθώς και οι μεταξύ τους σχέσεις, αλλά από την εσωτερική, δηλαδή τη δραστηριότητα αυτοπαρατήρησης της διάνοιας. Αυτή η εσωτερική ανάγκη για την ύπαρξη ενός φορέα ως κοινού σταθερού σημείου αναφοράς των εντυπώσεων που προκαλούν οι ποιότητες δημιουργεί και την εντύπωση της οντότητας. Έτσι, το εγώ για τον

Nietzsche αποτελεί μια παραίτηση προοπτικών, μια χωρίς βάση φαινομενικότητα, ειδική προβολή μιας γραμματικής κατηγορίας. Για τον Nietzsche το εγώ δεν είναι πια, όπως για τον Kant, υπερβατική προϋπόθεση της ενότητας της εμπειρίας του κόσμου παρά μόνο το κινούμενο, ελάχιστο φωτεινό σημείο στο πεδίο ροπών των ορμών. Αυτή την πλευρά του Nietzsche τονίζει και ο Καζαντζάκης:

Δι' όρων φιλοσοφικών και απροσπελάστων διά τους αμυήτους, κατακρημνίζει [ο Kant, Ε.Π.] οιανδήποτε ελπίδα αντιλήψεως του υπερπέραν και οιανδήποτε εις το εξής απόπειραν Μεταφυσικής και ενεγείρει ούτως ανυπέμβλητον σινικόν τείχος μεταξύ ημών και του αγνώστου. [...]

Τα συμπεράσματα, άτινα περιώριζεν ο Kant εν τη θεωρητική σφαίρα [...], τα παραλαμβάνει ο Νίτσε και τα ρίπτει εις την ζώην, αναμετράτας πρακτικὰς αυτών συνεπειὰς [...]¹⁸.

Ο Kant είναι εγκέφαλος, δεν είναι ευαισθησία. Ο Νίτσε, τουναντίον, είναι ευαισθησία ανηκούστου εντάσεως. Είναι ο Φερδινάνδος Λασσάλ του Kant. Η ιδέα συλληφθείσα εν αυτώ δίδει το σύνθημα εις τον κραδασμόν ολοκλήρου αυτού του νευρικού συστήματος και εκχύνεται εις πάθη, αγανακτήσεις, ονειροπολήσεις, ειρωνείας, σαρκασμούς και εκστάσεις. [...] αι ιδέαι του Kant και άλλων φιλοσόφων παραληφθείσαι υπό του Νίτσε και μετουσιωθείσαι, εις τι άλλο μετεβλήθησαν ή εις σφοδρότατα αισθήματα και πάθη¹⁹;

Συμπληρώνοντας ο Καζαντζάκης αργότερα θα γράψει στην *Ασκητική*:

Καθαρά να ξεχωρίσεις κι ηρωικά να δεχτείς τις πικρές γόνιμες τούτες, ανθρώπινες, σάρκα από τη σάρκα μας, αλήθειες: α) Ο νους του ανθρώπου φαινόμενα μονάχα μπορεί να συλλάβει, ποτέ την ουσία· β) κι όχι όλα τα φαινόμενα, παρά μονάχα τα φαινόμενα της ύλης· γ) κι ακόμα στενότερα: όχι καν τα φαινόμενα τούτα της ύλης, παρά μονάχα τους μεταξύ τους συνειρμούς· δ) κι οι συνειρμοί τούτοι δεν είναι πραγματικοί, ανεξάρτητοι από τον άνθρωπο· είναι κι αυτοί γεννήματα του ανθρώπου· ε) και δεν είναι οι μόνοι δυνατοί ανθρώπινοι· παρά μονάχα οι πιο βολικοί για τις πρακτικές και νοητικές του ανάγκες²⁰.

Η αλήθεια που μπορεί να συλλάβει ο νους σε σχέση με την ουσία του εγώ είναι συνεπώς κι αυτή με τη σειρά της σχετική, μία από τις πιθανές —διαφορετικής διάρκειας— εκφάνσεις αυτής της πολλαπλής φαινομενικότητας του εγώ.

Έτσι, ο όρος *αλήθεια*, όπως αυτός ορίζεται από τη συστηματική φιλοσοφία και τη γνωσιολογία, τίθεται υπό ουσιαστική αμφισβήτηση από τον Nietzsche και κατ' επέκταση από τους δύο δημιουργούς, που εγχολώθηκαν τις θεωρίες του. Η *αλήθεια* είναι «υπόθεση της ηθικής»²¹, αναφέρει ο Mann:

Ακόμα και η δική του [του Nietzsche, Ε.Π.] έννοια *αλήθεια* είναι ασκη-

τική: Γιατί αλήθεια είναι γι' αυτόν ό,τι πονάει, και θα δυσπιστούσε απέναντι σε κάθε αλήθεια, που θα του έκανε καλό. «Μεταξύ των δυνάμεων, που έθρεψαν την ηθική» αναφέρει [ο Nietzsche, Ε.Π.] «ήταν και η ειλικρίνεια: ετούτη στρέφεται εντέλει ενάντια στην ηθική, αποκαλύπτει την τελεολογία της [...]». Η «ανηθικότητά» του είναι λοιπόν η από ειλικρίνεια αυτοαναίρεση της ηθικής²².

Λιγότερο θετικιστικής από τον Mann, πιο ακραίος και έντονα λυρικός ο Καζαντζάκης συμπληρώνει ότι αλήθεια και ηθική είναι «ανάγκαι ψυχικά»²³ και χαρακτηρίζει τη νιτσεική αλήθεια ως «θανατερή», «ανώτερη από την πιο λαμπερή και γόνιμη ψευτιά»²⁴. Αναφερόμενος, όμως, στη δική του εμπειρία της αλήθειας, όπως τη βιώνει το εγώ μέσα και έξω από την τέχνη, σε προηγούμενο κεφάλαιο της Αναφοράς στον Γκρέκο διαπιστώνει:

Όλα ετούτα τα φέματα λοιπόν ήταν αλήθεια; Και γιατί όταν το ζούσα δεν το καταλάβαινα; [...] Έγραφα και καμάρωνα, ήμουν θεός κι έκανα ό,τι ήθελα, μετουσιώνα την πραγματικότητα, την έπλαθα όπως θα 'θελα και θα 'πρεπε να 'ναι, έσμιγα αξεδιάλυτα αλήθειες και ψευτιές, δεν υπήρχαν πια αλήθειες και ψευτιές, όλα ζύμη μαλακιά και την έπλαθα, την ξέπλαθα, όπως μου κανοναρχούσε το κέφι μου, λεύτερα, χωρίς να πάρω κανενός την άδεια. Υπάρχει, φαίνεται, μια αβεβαιότητα πιο σίγουρη από τη βεβαιότητα· μα η μια από αυτές βρίσκεται ένα πάτωμα πιο αφηλά από το ισόγειο κατασκεύασμα του ανθρώπου που το λέμε αλήθεια²⁵.

Ζωή και αλήθεια (συνεπώς ηθική) είναι ασύμβατες μεταξύ τους, αναφέρει ο Mann, ερμηνεύοντας τον Nietzsche²⁶. Η ζωή βασίζεται στη φαινομενικότητα, σ' ένα καλλιτεχνικό ψέμα, συμπληρώνει προσεγγίζοντας και το θέμα της τέχνης. «Η τέχνη», ενισχύει ο Καζαντζάκης, είναι «ανίερη», «χωρίς μορφή, χωρίς πίστη, λαχανιασμένη, όλο ρητορεία, χωρίς ιερή μέθη και ευγένεια [...]». Είναι καλή για τις υστερικές γυναίκες, για τους θεατρίνους, για τους αρρώστους», «σκεπάζει με ωραίες εικόνες τη φριχτή αλήθεια· είναι λοιπόν παρηγοριά για τους δειλούς»²⁷. Πρωτίστως είναι, όμως, παρηγοριά για τον ίδιο στην παραδοχή του: «Το ξέρω, ό,τι γράφω δε θα 'ναι ποτέ άρτιο ως τέχνη· γιατί η πρόθεσή μου μάχεται να ξεπεράσει τα σύνορα της τέχνης»²⁸. Στον απολογισμό του για την τέχνη του η φιλοσοφία του Nietzsche αποτελεί για τον Καζαντζάκη ένα θεμιτό άλλοθι. Το γεγονός ότι η διαδικασία συγγραφής κάνει τον Καζαντζάκη να αντιλαμβάνεται εαυτόν ως θεό, το ότι η πρόθεσή του «ξεπερνά» τα όρια της τέχνης, το γεγονός της υποτίμησης της αξίας της τέχνης, αποτελούν ενδείξεις πλήρους (εν-)κοσμιοποίησης (Säkularisierung), της οποίας εισηγητής για πρώτη φορά στην ιστορία του πνεύματος είναι ο Nietzsche. Εφόσον ο θεός πέθανε, τη θέση του αναλαμβάνει το υποκείμενο και η τέχνη αποτελεί πεδίο πειραματισμού και

απόδειξης της δόξας και του μεγαλείου του υποκειμένου. Σ' αυτό το σημείο, αντίθετα, ο Mann μοιάζει να αποστασιοποιείται, σχεδόν να αποποιείται ρητά κάθε επίδραση του Nietzsche προς αυτή την κατεύθυνση. Διαβάζοντας τις σκέψεις του για την «ανοσιότητα» της τέχνης, όρο που προσιδιάζει στον αισθητισμό που κυριαρχεί στην καμπή του αιώνα και που επέβαλε κατά κάποιον τρόπο η επίδραση του γερμανού φιλοσόφου, διαπιστώνουμε αυτό τον αρνητισμό:

«Ανόσιος», μια διονυσιακή λέξη, έπαινος και εξύμνηση σχεδόν θηλυπρεπούς αντίληψης για τη ζωή, τη δυνατή, υψηλή, ισχυρή [...] ζωή τύπου Καίσαρα Βοργία, όπως την ονειρεύεται [...] ο ανίσχυρος, ο για πάντα αποκομμένος από αυτή τη ζωή, με αγχώδη συναισθηματική νοσταλγία, κυρίως ως ωραία [...] όπου ακόμα η ομορφιά γίνεται αντιληπτή ως «ζωή» με την αμοραλιστική και υπέρμετρα αρσενική βιαιότητά της [...]²⁹.

Έφτασε η στιγμή, ομολογώ, να διαπιστώσω, ότι εγώ με αυτό τον αισθητισμό, ο οποίος αδιαμφισβήτητα αναφέρεται στο νιτσεικό «ρομαντισμό της ζωής», δεν κατόρθωσα [...] ποτέ να ξεκινήσω το παραμικρό³⁰.

Πρόκειται για άμεση επιρροή του Mann από τον Nietzsche, η οποία όμως —όπως εξηγεί ο Harold Bloom— εκφράζει το φόβο στέρησης της αυτονομίας και πρωτοτυπίας της σκέψης, το άγχος της επιρροής από τον «πνευματικό πατέρα», μία σχεδόν υπαρξιακή αγωνία, η οποία οδηγεί σε συνειδητή αντιστροφή του τρόπου σκέψης και συγγραφής και, συνεπώς, συγκαλυμμένα σε μια μορφή πρόσληψης ιδεών με αρνητικό πρόσημο³¹.

Ο αισθητισμός, σύμφωνα με τον Mann, εμπερικλείει τον κίνδυνο της βαρβαρότητας³². Έτσι, ερμηνεύει τη βαρβαρότητα που καταλογίστηκε στα ηθικό-πολιτικά γραπτά του Nietzsche ως αποτέλεσμα υπέρμετρου, ανίερου αισθητισμού. Θα ήταν αφελής ο καταλογισμός της βαρβαρότητας στον Nietzsche από πρόθεση, υποστηρίζει ο Mann, ενώ αυτός υπήρξε μόνον ένας επαναστατημένος, συνεπαρμένος, μανιώδης εστέτ, που αρνήθηκε το πνεύμα προς χάριν της ωραίας, ισχυρής, ανίερης ζωής³³. Και τούτο αποτελεί μόνο τη δική του αυτο-άρνηση. Στην ουσία ο Nietzsche αποτελεί για τον Mann ένα ρομαντικό διανοητή, ο οποίος προσπαθεί να βρει πρόσβαση προς τα πίσω, στις πραγματικές, πρωταρχικές πηγές της ζωής. Έτσι, οδηγείται στον εκθειασμό του Ζώντος και της Ζωής, που βρίσκονται σε αντίθεση προς το απλώς Ηθικό. Αυτή η τεχνικά επεξεργασμένη, όψιμη φάση του ρομαντισμού καταλήγει σε ακραίες ιδεολογικά καταστάσεις, όπως η βαρβαρότητα ή ακόμα ο κάθε είδους ρατσισμός και ο φασισμός. Διαπιστώνοντας, λοιπόν, τη συγγένεια του αισθητισμού³⁴ με τη βαρβαρότητα, ο Mann αποποιείται τον πρώτο και αποστασιοποιείται από τον Nietzsche καταλογίζοντάς του δύο βασικές πλάνες³⁵:

Η πρώτη πλάνη είναι η σχέση ισχύος μεταξύ διάνοιας και ενόρασης. Αντίθετα προς τον Nietzsche, ο Mann υπερασπίζεται το ρόλο της διάνοιας ή, τουλάχιστον, αναγνωρίζει την απουσία μεφιστοφελικών στοιχείων απ' αυτήν. Η δεύτερη, ότι αρνείται ότι η ζωή βρίσκεται στον αντίποδα της ηθικής:

[...] η ηθική είναι στήριγμα της ζωής και ο ηθικός άνθρωπος είναι ένας πραγματικός αστός της ζωής — πράγμα κάπως βαρετό ίσως, αλλά άκρως βολικό³⁶.

Ο πραγματικός αντίποδας της ηθικής είναι η αισθητική³⁷. Έτσι λοιπόν, αν αισθητική σημαίνει στην κορύφωσή της βαρβαρότητα, τότε αυτές οι δύο έννοιες (ηθική και αισθητική) είναι ασύμβατες μεταξύ τους. Ωστόσο ο Thomas Mann δεν κατόρθωσε να επιβάλει στον εαυτό του ένα λανθασμένο συσχετισμό μεταξύ αισθητικής και διαστρεβλωμένης ηθικιστικής κρίσης και οι χαρακτήρες του Thomas στους *Buddenbrooks*, ή του Tonio Kröger στην ομώνυμη νουβέλα, του Adrian Leverkühn στο *Doktor Faustus* ή του Gustav von Aschenbach στο *Θάνατο στη Βενετία* (*Tod in Venedig*) καταφανώς τον διαφεύδουν.

Η φαινομενολογία του ευρωπαϊκού μηδενισμού, η οποία προσανατολίζεται στη λογική της αποσυγκρότησης της παραδοσιακής μεταφυσικής, δεν έχει ως αποτέλεσμα μόνο την αμφισβήτηση του όρου αλήθεια, αλλά και ό,τι συνεπάγεται αυτό για την τέχνη, την ηθική, τη ζωή, οι οποίες σχετίζονται με αυτήν. Αυτή η δυσπιστία επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές σε μιαν εποπτεία του κόσμου (*Weltanschauung*) στην οποία όλα επιτρέπονται και τίποτε δεν είναι αληθινό.

Ο Ζαρατούστρα του Nietzsche δεν είναι μόνο ο μεταρρυθμιστής των αξιών αλλά και ο πρώτος και ουσιαστικός διανοητής της ιδέας της αιώνιας επιστροφής του ίδιου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Martin Heidegger³⁸. Η αιώνια επιστροφή είναι ιδέα με διττή συναισθηματική φόρτιση για τον Καζαντζάκη, καθώς τον γοητεύει και συνάμα τον τρομάζει.

[...] η ύλη είναι περιορισμένη αναγκαστικά λοιπόν, θά 'ρθει πάλι στιγμή που όλοι ετούτοι οι συνδυασμοί της ύλης θα ξαναγεννηθούν οι ίδιοι, οι απaráλλαχτοι. Ύστερα από χιλιάδες αιώνες ένας άνθρωπος σαν και μένα, εγώ ο ίδιος, θα σταθώ πάλι στο βράχο τούτο τον ίδιο και θα ξανάβρω την ίδια ιδέα. Κι όχι μονάχα μια φορά, αναρίθμητες φορές —καμιά λοιπόν ελπίδα το μελλούμενο να 'ναι καλύτερο, καμιά σωτηρία— πάντα οι ίδιοι, απaráλλαχτοι, θα στρουφογυρίζουμε στον τροχό του καιρού. Και τα πιο εφήμερα καταντούν έτσι αιώνια, κι η πιο ασήμαντη πράξη μας παίρνει ανυπολόγιστη πια σημασία³⁹.

Ν' αρνηθείς όλες τις παρηγοριές —θεούς, πατρίδες, θρησκείες, αλήθειες— ν' απομείνεις μόνος και ν' αρχίσεις να πλάθεις εσύ, με μοναχά τη δύναμή σου, έναν κόσμο που να μην ντροπιάζει την καρδιά σου. [...] ν' αναλαβαίνεις την πάσα ευθύνη⁴⁰.

Με την ανακοίνωση της αιώνιας επιστροφής στο Τάδε έφη Ζαρατούστρα δημιουργείται ταυτόχρονα η δυνατότητα ανάρρωσης από το «πνεύμα του βάρους»⁴¹ (*Geist der Schwere*), που προκαλούν μεταφυσική, ηθική και θρησκεία⁴², αυτή η «θανατερή ασθένεια» (S. Kierkegaard), η οποία κάνει τη γνώση της αιώνιας επιστροφής πιο υποφερτή.

Η μείωση της εμπειρίας από τον Nietzsche σε ένα άνευ υποκειμένου γίνεσθαι δρομολογεί ταυτόχρονα και την αποσυγκρότηση της βασικής ενότητας του κόσμου σε εμφάσεις βουλήσεως, οι οποίες μετεξελισσόμενες σχηματίζουν κόσμους του φαντασιακού με αναφορές στον εαυτό τους, μέσα στους οποίους τα υποκείμενα δεν είναι τίποτε περισσότερο από εικόνες και καλλιτεχνικές προβολές. Το τελευταίο αποτελεί μια θεωρία που ενθουσιάζει τη λογοτεχνία της νεωτερικότητας⁴³.

Αυτή η προσέγγιση των γνωσιολογικών δομών δεν αποτελεί κριτική στην ιδεολογία. Χρωστά την ύπαρξή της και την αυθεντικότητά της στην τρομακτική συνειδητοποίηση από τον Nietzsche, ότι η βάση του εσωτερικού κόσμου του εγώ είναι «μια άβυσσος»:

[...] πίσω από κάθε σπηλιά θα πρέπει να υπάρχει μια άλλη βαθύτερη – ένας πιο περιεκτικός, πιο άγνωστος, πιο πλούσιος κόσμος πάνω από κάθε επιφάνεια, μια άβυσσος πίσω από κάθε θεμέλιο, κάτω από κάθε «αιτία»⁴⁴.

Την αίσθηση της αβύσσου ενισχύει η καζαντζακική παραδοχή: «Γεννοβολώ τα φαινόμενα, ζωγραφίζω με πλήθια χρώματα φανταχτερό, γιγάντιο ένα παραπέτασμα μπροστά από την άβυσσο»⁴⁵. Το ίδιο θέμα της ελλιπούς ή σαθρής βάσης της γνωσιολογίας αγγίζει από διαφορετική οπτική και ο Mann, όταν αναφέρει ότι «η νοσταλγία είναι το αποτέλεσμα της ελλιπούς γνώσης» στο *Θάνατο στη Βενετία*, ή ότι η αιτιότητα είναι αποτέλεσμα αισθητικών και αισθητηριακών φαινομένων⁴⁶.

Πάνω σ' αυτή την επίπλαστη ουσιαστικότητα του εγώ βασιίζεται, σύμφωνα με τον Nietzsche, και το βασικό μοντέλο της αντίληψης του είναι. Από οντολογικής απόψεως αποδίδει προτεραιότητα στο γίνεσθαι σε σχέση με το είναι, το οποίο έρχεται σε αντίθεση προς τη στάσιμη μεταφυσική τής από τον γερμανό φιλόσοφο αμφισβητούμενης πλατωνικής παράδοσης. Το νιτσεικό είναι δεν μπορεί να απεικονισθεί από τη γνωσιολογία μας, είναι ακατάληπτο, ακατάπαυστα εξελισσόμενο και βρίσκεται πέρα από την κλασική αντινομία του εγώ και του κόσμου.

Έτσι η αμφισβήτηση της μεταφυσικής του είναι από τον Nietzsche και η φθίνουσα θεωρία της γενικής φαινομενικότητας προσανατολίζονται στην άρνηση του δογματικού ιδεαλισμού —ως παράστασης ενός δεδομένου είναι θεωρητικών εννοιών— καθώς και του προσανατολισμού στο μοντέλο της υπερβασιολογικής αυτοσυνείδησης. Η παραδοσιακή αντινομία «κόσμος vs. εγώ» λύεται, εφόσον ο κόσμος γίνεται το παιχνί-

δι των διαδικασιών της βούλησης για κυριαρχία, που αποτελεί και τη βασική ορμή που ανοικεί σε κάθε εγώ.

Ο Nietzsche δεν παρασύρεται σε μεταφυσικές υποθέσεις. Η μετα-μεταφυσική του είναι απλή: Όντως ων (*Seiend*) είναι ο κόσμος, ο οποίος —εφόσον καταργείται η πίστη στο Θεό ως δημιουργό του— υπάρχει ως αρχέγονη αυτοκινούμενη φύση, η οποία ωστόσο δεν γεννήθηκε με θαυμαστό τρόπο από το τίποτα. Το πρόβλημα που τίθεται είναι ο άνθρωπος ως φύση και τμήμα του κόσμου, ως τυχαία συγκυρία της ύπαρξης (*Da-sein*) συγκεκριμένων δεδομένων και η σχέση του με τον κόσμο, ο οποίος δεν έχει γεννηθεί ούτε δημιουργηθεί μαζί με αυτόν.

Σύμφωνη με τα παραπάνω και η σχέση του υποκειμένου με τον κόσμο στα έργα του Mann και του Καζαντζάκη, χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από την ανάγκη του υποκειμένου για τον κόσμο και συνάμα από μία επιφυλακτικότητα απέναντι σ' αυτόν, έκφραση της παλαιόθεν δεδομένης αντινομίας πνεύματος και σώματος. Ωστόσο, στο όψιμο έργο τους συχνά αφήνουν να διαφανεί ότι η αφηρημένη υπόσταση της αντίθεσης μεταξύ εγώ και κόσμου, ιδέας και πραγματικότητας, είναι ξένη προς την ουσία.

Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι η απάντηση —συχνά ασαφής— στο οντολογικό ερώτημα και η συγκρότηση του υποκειμένου τόσο στον Mann όσο και στον Καζαντζάκη ακολουθούν συγκεκριμένη τεχνοτροπία. Το υποκείμενο είναι με περίτεχο έμμεσο τρόπο μέσα από το λόγο του. Οι δύο συγγραφείς αναπτύσσουν το τυχαίο της ύπαρξης συχνά στα πλαίσια του μοτίβου της απατηλής φύσης και του άρρηκτα συνδεδεμένου με αυτή μοτίβου της διαλεκτικής ζωής και θανάτου, το οποίο αποτελεί και ένα από τα αγαπημένα τους θέματα. Οι ήρωές τους⁴⁷ στο πρώιμο έργο τους, μοναδικά και περίεργα naïf, τείνουν προς μιαν ενθουσιώδη και καταναυκτική προσήλωση στη φύση, σε έναν ονειροπόλο, μυστικιστικό εκθειασμό της ζωής σε κάθε έκφασή της, ακόμα και του πόνου.

Επιπλέον, ο άνθρωπος είναι αυτό που είναι, με βάση αυτό που υπάρχει ή που συμβαίνει γύρω του. Με τρόπο συμβολικό ο Mann και ο Καζαντζάκης πλέκουν με κάθε λεπτομέρεια τη ζωή και τον αντίποδά της. Ενώ η θεματική τους αποδίδεται κάθε φορά μέσα από την παρουσίαση ενός συγκεκριμένου λογοτεχνικού χαρακτήρα και των υπαρξιακών προβλημάτων που αντιμετωπίζει, η ανθρώπινη μοίρα περιπλέκεται σε ένα δεύτερο επίπεδο με την άμεση ιστορική πραγματικότητα και το ατομικό πεπρωμένο συνδυάζεται, συχνά ταυτίζεται, με το κοινό⁴⁸.

Με την απομυθοποίηση της παράδοσης της ευρωπαϊκής σκέψης ο Nietzsche παράλληλα εισάγει στη λογοτεχνία την κωδικοποίηση μιας διαδικασίας που επαναπροσδιορίζει την απολιθωμένη ύπαρξη των παραδοσιακών κανόνων, αξιών και δομών σκέψης μέσα από μιαν ηρακλείτεια διαδικασία γίγνεσθαι. Έτσι, προσπαθώντας να δώσουν απάντη-

ση στο οντολογικό ερώτημα, τόσο ο Mann όσο και ο Καζαντζάκης έχουν ως αφετηρία τους την προβληματική που θέτει στον πρωταγωνιστή η διάσταση ή η ετερότητα πνεύματος και σώματος, νου και καρδιάς, λόγου και πράξεων, ύπαρξης και ενεργειών και τελικό σκοπό τους, μέσα από την πολλαπλότητα και την ενότητα που αποκτά το ενεργόν υποκείμενο, το οποίο έτσι αυξάνει τις γνωστικές του δυνατότητες, να επιτευχθεί —με αυθυπέρβαση της ατομικότητας— η καθολικότητα της ύπαρξης. Η διαδικασία αυτή παραμένει αδιέξοδη, καθώς το ιστορικά δεδομένο υποκείμενο έχει ερευνηθεί στις ποικίλες μορφές του και έχει εξαντληθεί. Έτσι, οι δύο συγγραφείς αδυνατούν να δώσουν λύση στο μυστήριο της τυχαίας συγκυρίας του εγώ και —γοητευμένοι από τις ιδέες του Nietzsche— το εντάσσουν ασαφώς στο αιώνιο όλον τού από φύση αληθινά υπάρχοντος, δηλαδή στο *όντως ον*.

Σημειώσεις

¹ Βλ. π.χ. την αμεσότητα της γενετικής επιρροής του έργου του Nietzsche στη συγγένεια των εικόνων του *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* (*Also sprach Zarathustra*) με το *Η επιστροφή του Ζαρατούστρα* (*Zarathustras Wiederkehr*) του Hermann Hesse, με το μυθιστόρημα *Women in Love* (*Ερωτευμένες γυναίκες*) του D.H. Lawrence, με το *L'Immoraliste* (*Ο αμοραλιστής*) του André Gide, ή με τον *Καπετάν Μιχάλη* και τον *Ζορμπά* του Νίκου Καζαντζάκη.

² Στον ίδιο τον Nietzsche η άρνηση της ευκαιριακής κοινωνικής αναρρίχησης και η αντιαστική του αντίληψη, η οποία άγγιζε τα όρια του κοινωνικού αρνητισμού, του επέβαλαν μια σειρά κοινωνικών αποκλεισμών, όπως μεταξύ άλλων την απομά-

κρυνσή του από την καθηγητική του έδρα.

³ Είναι σχεδόν αδύνατον να δώσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της πρόσληψης του έργου του Nietzsche. Στη Γερμανία συγκεκριμένα διακρίνουμε τρεις κύριες φάσεις επιρροής του: Στην πρώτη περιλαμβάνονται συγγραφείς όπως ο Hofmannsthal, ο George, ο Rilke, στη δεύτερη παρατηρείται μια αναβίωση του έργου του από τους εξπρεσιονιστές, οι οποίοι επηρεάστηκαν κυρίως από το *Ζαρατούστρα*, στην τελευταία συγγραφείς του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα, όπως ο Hermann Hesse, ο Thomas Mann, ο Gottfried Benn, ο Robert Musil, φέρνουν στην επιφάνεια τις ιστορικές-φιλοσοφικές παραμέτρους του έργου του.

- ⁴ Βλ. Ενδεικτικά π.χ. Andreas Poulakidas, “Kazantzakis’ ‘Zorba the Greek’ and Nietzsche’s ‘Thus spoke Zarathustra’”, *Philological Quarterly*, XLIX(2), April 1970, σελ. 234-244, B. Mc Donough, *Nietzsche and Kazantzakis*, University Press of America, Washington 1978, P. Bien.: “Kazantzakis’ Nietzscheanism”, *Journal of Modern Literature*, II, 1971, σελ. 245-266, H.P. Pütz, *Kunst und Künstlerexistenz bei Nietzsche und Thomas Mann. Zum Problem des ästhetischen Perspektivismus in der Moderne*, Bonner Arbeiten zur Deutschen Literatur, Bonn 1963, καθώς και R.A. Nicholls, *Nietzsche in the early work of Thomas Mann*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1955, J. Tuska: “Thomas Mann and Nietzsche. A study in ideas” *Germanic Review*, XXXIX, 1964, σελ. 281-291 κ.π.ά.
- ⁵ Βλ. Νίκος Καζαντζάκης: *Επιστολές προς Γαλάτεια*, Δίφρος, Αθήνα 1993, σελ. 210.
- ⁶ Thomas Mann, *Betrachtungen eines Unpolitischen*, Gesammelte Werke in Einzelbänden, Frankfurter Ausgabe, herausgegeben von Peter de Mendelssohn, Fischer Verlag, Frankfurt/Main 1983.
- ⁷ Ό.π., σελ. 142. (Μετάφραση Ε.Π., ελλείπει μετάφρασης του έργου στα ελληνικά. Το έργο αυτό του Thomas Mann πρόκειται να εκδοθεί, ωστόσο, σύντομα από τις εκδόσεις Ίνδικτος με τον τίτλο *Στοχασμοί ενός απολιτικού*.)
- ⁸ Ό.π., σελ. 145.
- ⁹ Ό.π., σελ. 146.
- ¹⁰ Νίκος Καζαντζάκης: *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 1998, σελ. 19. Η επιρροή του Nietzsche στο έργο και στη σκέψη του Ν. Καζαντζάκη γίνεται εμφανής στην επί υφηγεσία διατριβή του συγγραφέα, την οποία ο Καζαντζάκης συχνά διανθίζει και με προσωπικές κρίσεις. Ιδιαίτερα τα κεφάλαια V (Συμπέρασμα) και VI (Θετικόν μέρος της φιλοσοφίας του Νίτσε) της διατριβής του (σελ. 100 κ.ε.) αποτελούν υπεράσπιση των θεωριών του γερμανού φιλοσόφου και μαρτυρούν ταύτιση απόψεων μεταξύ Νίτσε και Καζαντζάκη.
- ¹¹ Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, Εκδόσεις Ε.Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1981, σελ. 7.
- ¹² Βλ. επίσης Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, Εκδόσεις Ε.Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1982, σελ. 317.
- ¹³ Ο Nietzsche χαρακτηρίζει την πλατωνική μεταφυσική «ύψιστη πλάνη». Στο έργο του *Götzen-Dämmerung oder Wie man mit dem Hammer philosophiert*, 1899, σελ. 63 (Το λυκόφως των Ειδώλων), αναφέρει υποτιμητικά μεταξύ άλλων: «πληρώσαμε ακριβά το γεγονός ότι αυτός ο Αθηναίος μαθήτευσε στους Αιγυπτίους». (Μετάφραση Ε.Π.)
- ¹⁴ Thomas Mann, *Betrachtungen eines Unpolitischen*, ό.π., σελ. 146.
- ¹⁵ Ό.π., σελ. 147.
- ¹⁶ Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 327.
- ¹⁷ Ό.π., σελ. 333.
- ¹⁸ Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*, ό.π., σελ. 119.
- ¹⁹ Ό.π., σελ. 120. (υπογράμμιση Ε.Π.)
- ²⁰ Νίκος Καζαντζάκης, *Ασκητική*, Εκδόσεις Ε.Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1985, σελ. 14.
- ²¹ Thomas Mann, *Nietzsche’s Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, in, *Schriften und Reden zur Literatur*, 3,

- Fischer Verlag, Frankfurt a. M. 1968, σελ. 21-49, βλ. σελ. 29. (Μετάφραση Ε.Π., καθώς δεν υπάρχει μετάφραση του έργου στα ελληνικά.)
- ²² Ο.π., σελ. 35.
- ²³ Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*, ό.π., σελ. 57.
- ²⁴ Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 320.
- ²⁵ Ο.π., σελ. 145.
- ²⁶ Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, ό.π. σελ. 35.
- ²⁷ Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 320.
- ²⁸ Ο.π., σελ. 447.
- ²⁹ Thomas Mann, *Betrachtungen eines Unpolitischen*, ό.π., σελ. 539-540.
- ³⁰ Ο.π., σελ. 540.
- ³¹ Πρβ. Harold Bloom, *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*, New York 1973.
- ³² Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, ό.π., σελ. 45.
- ³³ Αυτή την υπέρ Nietzsche απολογία του Mann ενισχύει με παρεμφερή επιχειρηματολογία και ο Καζαντζάκης. Βλ. σελ. 117 κ.ε. της διατριβής του.
- ³⁴ Ο Mann αποδίδει την αντίληψη περί αισθητικής και ηθικής του Nietzsche σε μία γενικότερη τάση της εποχής. Πρόκειται για την τάση του ανερχόμενου ευρωπαϊκού πνεύματος κατά της υποκριτικής ηθικής της βικτωριανής και αργότερα αστικής κοινωνίας. Ο Mann παρατηρεί μία ομοιότητα, που τον εκπλήσσει, μεταξύ του Nietzsche και του σύγχρονου του Oscar Wilde. Παραδέχεται ωστόσο πως έχει συναίσθηση της «βέβηλης» αυτής σύγκρισης: Τον Nietzsche τον ονομάζει «άγιο του αμοραλισμού», τον Wilde απεναντίας ένα δανδή, έναν εστέτ, και διαπιστώνει πόσο επικίνδυνα προσιδιάζει η σκέψη του Wilde στη σκέψη του γερμανού φιλοσόφου, όταν ο πρώτος σοκάρει το κοινό με τις απόψεις του περί της «αλήθειας των μασκών» ή της «παρακμής του ψέματος», ή όταν χαρακτηρίζει την αλήθεια κάτι τόσο προσωπικό, ώστε ποτέ δύο πνεύματα δεν θα μπορούσαν να ασπαστούν την «ίδια» αλήθεια. Για του λόγου το αληθές, δηλ. για να ενισχύσει την άποψή του περί της ομοιότητας της σκέψης των δύο διανοητών, ο Mann παραθέτει μεταξύ άλλων τα ακόλουθα αποσπάσματα από τον Wilde, ισχυριζόμενος ότι θα μπορούσαν κάλλιστα να προέρχονται από τον Nietzsche: «To me beauty is the wonder of wonders. It is only shallow people who do not judge by appearances. The true mystery of the world is the visible, not the invisible.» «Don't be led astray into the paths of virtue.» (στο: Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, ό.π., σελ. 33.)
- ³⁵ Βλ. σχετικά: Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, ό.π., σελ. 36 κ.ε.
- ³⁶ Ο.π., σελ. 37.
- ³⁷ Ο.π., σελ. 36 κ.ε.
- ³⁸ Βλ. σχετικά: Martin Heidegger, "Nietzsches Wort 'Gott ist tod'", στο *Holzwege*, Frankfurt a. M. 1950, σελ. 193 κ.ε..
- ³⁹ Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 321.
- ⁴⁰ Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 324.
- ⁴¹ Έτσι αποδίδει τον όρο ο Καζαντζάκης στη μετάφραση του έργου του Φ. Νίτσε *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, Εκδόσεις Φέξη, Αθήνα 1965, σελ. 158.

⁴² Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, ό.π., σελ. 324.

⁴³ Π.χ. ολόκληρο το έργο του Kafka εμπίπτει σ' αυτή την κατηγορία.

⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse. Zur Genealogie der Moral*. Kritische Studienausgabe, herausgegeben von G. Colli und M. Montinari, dtv/de Gruyter 1988, S. 234. (Μετάφραση Ε.Π.)

⁴⁵ Νίκος Καζαντζάκης: *Ασκητική*, ό.π., σελ. 12.

⁴⁶ Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophie im Lichte unserer Erfahrung*, ό.π. σελ. 44.

⁴⁷ βλ. Ζορμπά, Καπετάν Μιχάλη, Tony Buddenbrook, Adrian Leverkühn κ.ά.

⁴⁸ Χαρακτηριστική είναι η σύνδεση της μοίρας του Καπετάν Μιχάλη με το πεπρωμένο της Κρήτης για τον Καζαντζάκη και του Adrian Leverkühn με τη μοίρα της Ευρώπης για τον Mann.

Abstract

Evi PETROPOULOU: *The reception of the ideas of Friedrich Nietzsche in the work of Thomas Mann and Nikos Kazantzakis*

The literary modernity was greatly influenced by the theories of Friedrich Nietzsche. In this paper we examine the theoretical and biographical discourse of Thomas Mann and Nikos Kazantzakis in the light of their theoretical indebtedness to the German philosopher. Nietzsche negotiates the traditional metaphysics of Plato as well as the character of Being, by integrating in his thought elements of the philosophy of Schopenhauer, the English Empiricists etc. Thus, we follow Mann's and Kazantzakis' use of terms such as *truth*, *ethics*, *aesthetics* etc. in their attempt to define the Self and give satisfactory answers to the ontological question.

